IL-KOMUNITAJIET INSARA FL-ART IMQADDSA: IL-KNEJJES ORTODOSSI

Noel Muscat ofm

Karatteristiċi tal-Knejjes Ortodossi

Il-Knejjes Ortodossi (mill-Grieg *orthè doxa*, li tfisser fidi retta jew awtentika) huma dawk il-Knejjes li laqgħu l-formulazzjoni dommatika tal-Konċilju ta' Kalċedonja (451). Flimkien mal-Knisja Latina (Rumana jew Kattolika) huma jistgħu jissejħu "Knejjes Kalċedoniżi" għax

id-duttrina Kristoloġika taż-żewġ pulmuni tal-Kristjanità tal-Lvant u l-Punent hi l-istess, fuq il-bażi ta' dan il-Konċilju. Il-Knejjes Ortodossi jibnu d-duttrina tagħhom fuq l-ewwel seba' Konċilji tal-Knisja, jiġifieri Nicea (325), Kostantinopli (381), Efesu (431), Kalċedonja (451), Kostantinopli II (553), Kostantinopli III (680), u Nicea II (787).

Il-Knejjes Ortodossi għandhom għaqda spiritwali u ġuridika fis-sens li kull Knisja tirrikonoxxi l-awtorità lokali tal-Knejjes l-oħrajn f'dak li għandu x'jaqsam mal-prassi ewkaristika, sagramenti u suċċessjoni appostolika tal-Isqfijiet. L-Isqfijiet Ortodossi huma kollha l-istess fid-dinjità u awtonomi wieħed mill-ieħor fil-gvern tal-Knejjes proprji. Il-Knejjes Ortodossi huma meqjusin bħala *awtoċefali*, jiġifieri li l-Isqof tagħhom hu l-ogħla awtorità li fuqu ma għandu l-ebda awtorità oħra fil-Knisja proprja. Il-komunjoni spiritwali bejn l-Isqfijiet hi ggarantita mir-rabta mal-Patrijarka ta' Kostantinopli, li għandu biss *primat ta' unur* bħala *primus inter pares* (l-ewwel wieħed fost ugwali). F'dan kollu l-Knejjes Ortodossi ma jaċċettawx il-pożizzjoni Kattolika li żżomm li l-Isqof ta' Ruma, il-Papa, għandu awtorità u primat fuq l-Isqfijiet kollha.

Il-Knejjes Ortodossi huma magħrufin bħala "Knejjes orjentali", għax twieldu u żviluppaw fil-parti orjentali tal-Imperu Ruman, li kellha lil Biżanzju (Kostantinopli) bħala belt kapitali. Billi llum il-Kristjani Ortodossi huma mifruxin mad-dinja kollha, jkun aktar eżatt jekk insejħu lil dawn il-Knejjes "Biżantini".

Dawn il-Knejjes iqisu lill-Knejjes oħrajn li ma aċċettawx il-Konċilju ta' Kalċedonja (451) bħala Knejjes mifrudin minnhom, kif ukoll iqisu mifruda minnhom il-Knisja Kattolika (il-firda, kif rajna, seħħet fl-1054). Huma jqisu lilhom infushom appostoliċi, b'suċċessjoni appostolika mhux interrotta mill-bidunett, u tlieta minnhom huma fost l-eqdem Knejjes tal-Kristjanità, jiġifieri l-Patrijarkati ta' Antjokja, Lixandra u Ġerusalemm. Illum hemm mal-għoxrin Knisja Ortodossa differenti, li l-aktar famużi fosthom huma l-Knisja Griega Ortodossa u l-Knisja Russa Ortodossa. Huma preżenti l-aktar fil-Greċja, Ċipru, il-Balkani u l-pajjiżi Slavi (Serbja, Bulgarija, Rumanija, Russja, Ukrajna) kif ukoll fil-Lvant Nofsani u b'mod partikulari fl-Art Imqaddsa.

Il-liturġija Biżantina hija r-rit li jiddistingwi l-Knejjes Ortodossi, l-aktar biċ-ċelebrazzjoni tad-"divina liturġija" (għalina l-Quddiesa) skont il-forma ta' San Bażilju jew ta' San Ġwann Krisostmu. It-tqarbin jingħata taħt iż-żewġ speċi. Fl-Erbgħat u l-Ġimgħat tar-Randan tiġi ċċelebrata l-liturġija hekk imsejħa "ta' San Girgor" jew tad-"doni presantifikati" għax ma ssirx il-konsagrazzjoni u t-tqarbin isir bl-ispeċi diġà konsagrati l-jum ta' qabel (presantifikati). Il-qima

popolari hi msaħħa bir-rispett u l-imħabba lejn l-ikoni (xbihat qaddisa) ta' Kristu, tal-Verġni Marija u tal-Qaddisin, li huma numerużi fil-knejjes, u mill-użu abbundanti ta' xemgħat, lampieri u inċens waqt il-liturġija. Fenomenu importanti tal-Knejjes Ortodossi hu l-monakeżimu, li żviluppa mill-ewwel sekli tal-Kristjanità. L-aktar post famuż ta' monaċi Griegi Ortodossi hu l-*Óros Áthos* (Monte Athos) fil-Greċja.

Id-differenzi sostanzjali fid-duttrina Ortodossa meta nqabbluha ma' dik Kattolika huma ftit. L-ewwel problema hi dik tal-primat tal-Papa u l-infallibilità li, kif rajna, l-Ortodossi ma jaċċettawhiex għax għalihom l-ebda Isqof ma għandu primat fuq Isqof ieħor. Il-misteru Trinitarju jippreżenta l-problema tal-proċessjoni tal-Ispirtu s-Santu, li l-Ortodossi jistqarru li "ġej mill-Missier" filwaqt li l-Kattoliċi li "ġej mill-Missier u mill-Iben". Id-duttrina marjoloġika hi simili u l-Ortodossi għandhom qima kbira lejn il-Verġni Marija Omm Alla, imma ma jaċċettawx id-dommi tal-Immakulata Kunċizzjoni u l-Assunzjoni. Il-prassi sagramentali hi wkoll differenti: magħmudija bl-immersjoni, is-sagramenti tal-bidu tal-ħajja nisranija, Magħmudija, Konfermazzjoni, Ewkaristija, mogħtijin f'ċelebrazzjoni waħda, ċelibat obbligatorju biss għall-monaċi u Isqfijiet u mhux għall-qassisin, il-preżenza ewkaristika barra miċ-ċelebrazzjoni tal-Ewkaristija biss għat-tqarbin tal-morda u mhux għall-adorazzjoni, divina liturġija waħda kuljum fuq l-istess altar, id-divorzju f'ċerti każi gravi bħalma hu l-adulterju imma mbagħad it-tieni żwieġ hu biss barka taħt forma penitenzjali. Ħafna minn dawn huma differenzi mhux daqstant essenzjali, għax il-Knejjes Ortodossi kollha jipprattikaw is-seba' sagramenti, għalkemm ma jikklasifikawhomx bil-mod razzjonali tal-Knisja Kattolika, l-aktar wara d-duttrina tal-Konċilju ta' Trentu. L-Isqfijiet huma dejjem magħżulin fost saċerdoti ċelibi, u l-aktar fost il-monaċi.

Il-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm

Il-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm jiġbor fih madwar 65 elf Kristjan Ortodoss li jgħixu f'Israel u l-Palestina. Jekk ngħoddu magħhom il-Ġordanja, fejn jgħixu 85 elf Ortodoss u li tagħmel ukoll parti mill-Patrijarkat ta' Ġerusalemm, naslu għal ċifra ta' 180 elf Kristjan Grieg Ortodoss, li jgħixu f'madwar 90 parroċċa.

Għall-Ortodossi l-Knisja ta' Ġerusalemm hi "omm il-Knejjes kollha". Id-dinjità tagħha bħala Patrijarkat ġiet irrikonoxxuta mill-Konċilju ta' Kalċedonja fis-sena 451. Qabel il-Knisja ta' Ġerusalemm kienet suffraganja tas-sede metropolitana ta' Ċesarija Marittima, li kienet hi stess tiddependi mill-Patrijarkat ta' Antjokja. Il-Knisja Ortodossa tqis li l-Isqfijiet u Patrijarki ta' Ġerusalemm għandhom suċċessjoni

appostolika ininterrotta sa mill-bidunett, għalkemm kien hemm żmien li fih kellhom jgħixu fl-eżilju (bħal fi żmien il-Kruċjati li kienu poġġew Patrijarka Latin f'Ġerusalemm). Dan ma jfissirx li l-ewwel Isqfijiet ta' Ġerusalemm kienu Griegi Ortodossi, kif isostnu sal-lum il-membri tal-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm. L-element Elleniku (Grieg) daħal fis-snin 324-638, fi żmien li fih il-Palestina kienet taħt il-Biżantini, u ssaħħaħ l-aktar minn żmien il-ħakma tat-Torok Ottomani, mill-1517 sal-lum. Fl-ewwel żewġ sekli l-Isqfijiet ta' Ġerusalemm kienu x'aktarx ġejjin mir-rit Sirjaku-Antjokenu, u kien biss wara li daħal ir-rit Biżantin. Mill-epoka Biżantina l-ġerarkija kienet ta' nisel Elleniku, filwaqt li l-kleru kien magħmul minn persuni indiġeni tal-Palestina. Il-ġerarkija Griega Ortodossa kienet iċċentrata l-aktar fil-kustodja tal-Postijiet Qaddisa u fil-monasteri, filwaqt li l-kleru kien mogħti għall-ħidma pastorali fil-parroċċi. Din hi s-sitwazzjoni sal-ġurnata tal-lum.

Minn żmien il-ħakma tat-Torok Ottomani fis-seklu 16, li kienu jirrikonoxxu biss il-Knisja Griega Ortodossa

Isqof Grieg Ortodoss

bħala r-rappreżentanti uffiċjali tal-Kristjani fil-Palestina, minħabba l-Patrijarka ta' Kostantinopli (Istanbul), ġiet imwaqqfa l-"Konfraternità tas-Santu Sepulkru" (*Haghiotaphitikì Adelphótis*) bl-iskop li tiggarantixxi l-kustodja u l-amministrazzjoni tal-Postijiet Qaddisa, fosthom il-*Hághios Táphos*, il-Qabar ta' Kristu, li l-istemma tiegħu tikkonsisti fl-ittra T li fiha hemm l-ittra O, u li tidher fil-bandiera uffiċjali bajda b'salib aħmar li tperper fuq is-Santwarji u l-monasteri kollha tal-Art Imqaddsa li fihom hemm il-Griegi Ortodossi, ħafna drabi flimkien mal-bandiera tal-Greċja. Il-konfraternità hi magħmula minn 90 membru Grieg u 4 Għarab Palestinjani. Is-Sagru Sinodu hu magħmul mill-Patrijarka ta' Ġerusalemm, 17-il Isqof u 2 Arċimandriti. Din il-prevalenza Griega tispjega għaliex il-Knisja Ortodossa fl-Art Imqaddsa hi magħrufa bħala Knisja Griega Ortodossa u l-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm.

L-aktar ċelebrazzjoni importanti fil-kalendarju liturġiku tal-Knisja Griega Ortodossa ta' Ġerusalemm hi dik tan-"nar imqaddes" ta' Sibt il-Għid. Dakinhar folol kbar ta' Insara Griegi Ortodossi u wkoll ta' Knejjes oħrajn antiki Ortodossi (Armeni, Kopti, Sirjaċi) jinġabru fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Wara li jasal il-Patrijarka Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm li jidħol f'purċissjoni li ddur tliet darbiet madwar l-Edikola tal-Qabar ta' Kristu, għall-ħabta tas-1.00 pm jidħol fl-Edikola, li tkun kollha fid-dlam u issiġillata, u hemm jixgħel in-nar imqaddes tal-Għid li mbagħad jgħaddih lill-eluf ta' Insara f'mument ta' ewforija kbir u konfużjoni ta' entjużjażmu. In-nar imqaddes jittieħed dak il-ħin stess fid-diversi monasteri u knejjes Ortodossi tal-Art Imqaddsa u jintbagħat fl-istess jum ukoll fil-Greċja u l-pajjiżi Slavi Ortodossi l-oħrajn, fosthom ir-Russja.

Il-Patrijarka Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm jirrisjedi fil-Patrijarkat, il-monasteru ta' San Kostantinu u Santa

Iċ-ċerimonja Griega Ortodossa tan-Nar Imqaddes fil-Qabar ta' Kristu

Elena, li hu qrib ħafna tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, li l-Patrijarka jqisha bħala l-Katidral tiegħu. Matul is-sekli l-Patrijarkat Grieg Ortodoss akkwista proprjetajiet kbar fl-Art Imqaddsa, u hu l-akbar Knisja Kristjana kemm għan-numru ta' fidili kif ukoll għall-proprjetajiet li jippossjedi. Fl-Art Imqaddsa għandu 35 parroċċa, fosthom f'Ġerusalemm, Betleħem, Beit Sahur, Betanja, Kafarnahum, Kana, Ġerico, Nablus, Jenin, Lod, Ġaffa, Nazaret, Tabor, Tiberija, Haifa, Akri, u diversi oħrajn fil-Ġordanja.

Il-Griegi Ortodossi huma kustodji ta' parti kbira mill-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, li huma jsejħulha *Anastasis*, jew Bażilika tar-Risurrezzjoni, speċjalment il-parti ċentrali jew *Katholikón* u nofs il-Kalvarju. Bħal fil-każ tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, il-Griegi Ortodossi huma ko-proprjetarji, flimkien mal-Latini (Franġiskani) u l-Armeni Ortodossi tal-Bażilika tan-Nativitā f'Betleħem u tal-Qabar tal-Verġni Marija (li l-Franġiskani tilfu l-proprjetà tiegħu fl-1757 flimkien ma' partijiet kbar tal-Bażilika tan-Nativitā).

Ereditā prezzjuża tal-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm huma l-monasteri tad-deżert tal-Lhudija, magħrufin bħala *Laure*, li huma antikissimi u li għadhom jiffunzjonaw sal-lum. L-aktar wieħed famuż fosthom hu l-monasteru (*Laura l-Kbira*) ta' San Saba, magħruf bħala Deir San Saba, qrib Betleħem fuq il-Wied tal-Kedron. Hu monasteru antikissimu tas-seklu 5 li fih għexu u huma meqjuma l-fdalijiet ta' San Saba u San Ġwann Damaxxenu, u hu eqdem saħansitra mill-monasteru ta' Santa Katerina ta' Lixandra taħt is-Sinaj fl-Eġittu. Monasteri oħrajn importanti huma dawk ta' San Teodosju (Mar Dosi) bil-grotta tal-Maġi, qrib Betleħem; il-monasteru ta' San Ġorġ Khoziba fil-Wadi Qelt fid-deżert qrib Ġeriko; il-monasteru ta' Mar Elias bejn Ġerusalemm u Betleħem; il-monasteru ta' San Gerasimos (Deir Hajla) qrib il-wied tax-xmara Ġordan; u l-monasteru tal-Kwarantena (Jabal Quruntul), fuq Ġeriko, li jfakkar il-post tat-tentazzjonijiet ta' Ġesù (Mt 4,1-11). Antikament il-monasteru ta' Santa Katerina tas-Sinaj kien jiddependi mill-Patrijarkat ta' Ġerusalemm, imma fl-1575 il-Patrijarka ta' Kostantinopli għollih għad-dinjità ta' Knisja awtonoma, għalkemm l-abbati Arċisqof tal-monasteru għadu jiġi kkonsagrat mill-Patrijarka Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm.

Il-Knisja Griega Ortodossa fl-Art Imqaddsa tmexxi wkoll diversi istituzzjonijiet edukattivi u ta' karità, imma mhux fuq l-istess livell tal-Knisja Kattolika. Il-pastorali fil-parroċċi wkoll hi nieqsa mill-attenzjoni li wieħed normalment isib fil-parroċċi Latini Kattoliċi, u matul is-sekli kienu bosta l-Griegi Ortodossi li għaddew għall-Kattoliċeżmu, l-aktar fil-Knisja Griega Kattolika (Melkita), jew ukoll f'dik Latina.

Id-djalogu ekumeniku bejn il-Patrijarkat Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm u l-Knejjes Kristjani l-oħrajn mhux daqstant intens. Hemm ċertament relazzjonijiet kordjali u stima reċiproka, u fil-Milied u l-Għid id-diversi rappreżentanti uffiċjali tal-Knejjes imorru għand xulxin biex jagħtu l-awguri. Mal-Knisja Kattolika r-relazzjonijiet huma tajbin, ħlief għal tensjonijiet storiċi marbutin mal-i*Status Quo* tal-Bażiliċi tal-Qabar ta' Kristu f'Ġerusalemm u tan-Nativitá f'Betleħem. Ta' min ifakkar il-laqgħa storika bejn il-Papa Pawlu VI u l-Patrijarka Ekumeniku Athenágoras ta' Kostantinopli li saret f'Ġerusalemm fil-5 ta' Jannar 1964, u li ġiet ripetuta 50 sena wara nhar il-25 ta' Mejju 2014 bil-laqgħa tal-Papa Franġisku mal-Patrijarka Ekumeniku Bartolomeos I ta' Kostantinopli fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu.

Il-Knisja Russa Ortodossa

Il-Knisja Russa Ortodossa twieldet meta ġie kkristjanizzat il-prinċipat ta' Kiev fi tmiem is-seklu 10. Fl-1589 saret Patrijarkat bis-sede f'Moska fir-Russja. It-tradizzjoni li r-Russi Ortodossi jiġu f'pellegrinaġġ fl-Art Imqaddsa hi antikissima. Minħabba l-fatt li l-Knisja Russa Ortodossa nfirxet fit-territorju immens tar-Russja għamel minnha l-akbar Knisja Ortodossa tad-dinja. Kienu ħafna r-Russi Ortodossi li kellhom isofru persekuzzjoni waqt ir-rivoluzzjoni Bolshevita tal-1917 u waqt il-ħakma Komunista fl-ex Unjoni Sovjetika.

Sadanittant fl-1858 twaqqfet f'Ġerusalemm missjoni ekkleżjastika Russa. Minn dak il-mument il-preżenza tar-Russi Ortodossi fl-Art Imqaddsa baqgħet dejjem kostanti. Fi żmien it-Tsar Alexander II il-preżenza tal-Knisja Russa Ortodossa fil-belt ta' Ġerusalemm żviluppat fir-"Russian Compound", qrib ħafna tal-Belt il-Qadima u l-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, b'istituzzjonijiet edukattivi, assistenzjali, mediċi, u bi knejjes, fosthom il-Katidral tat-Trinità mibni fl-1872. Il-komunità Russa Ortodossa żviluppat ukoll fi bliet oħrajn fil-Palestina (Nazaret, Ġaffa, Ramleh, Haifa, Ġeriko, Ħebron, Jenin, Tiberija). L-opra ta' bini ta' knejjes u ospizi kienet marbuta l-aktar mal-figura tal-Arċimandrita Antonin Kapustin. Fi tmiem is-seklu 19 kienu jaslu Ġerusalemm mal-10.000 pellegrin kull sena, xi kultant bil-mixi mir-Russja.

Għalkemm fis-seklu 19 kien faċli dan l-iżvilupp minħabba l-ħbiberija bejn ir-Russja u t-Turkija Ottomana, mal-Ewwel Gwerra Dinjija kollox intemm ħesrem minħabba li ż-żewġ potenzi saru għedewwa. Il-Knisja Russa Ortodossa tilfet ħafna proprjetà f'Ġerusalemm, li għaddiet f'idejn il-Knisja Griega Ortodossa. Fi żmien l-Unjoni Sovjetika l-Knisja Russa Ortodossa fil-Palestina ngħaqdet mal-Knejjes l-oħrajn Russi Ortodossi li kienu fl-eżilju. Mat-twelid tal-iStat ta' Israel fl-1948 u r-rikonoxximent tiegħu mill-Unjoni Sovjetika, ħafna mill-proprjetà tal-missjoni għaddiet f'idejn il-Patrijarkat ta' Moska, flimkien mal-Katidral tat-Trinità f'Ġerusalemm, il-kunvent Russu fuq il-Karmelu f'Haifa, u l-knisja ta' San Pietru bil-qabar ta' Tabitha (cf. Atti 9,36-43) f'Ġaffa. Sal-lum il-Katidral tat-Trinità u l-monasteru kbir li hemm maġenbu jinsabu fiċ-ċentru tar-*Russian Compound*, jew *Moskobiyyeh* bl-Għarbi, qrib ħafna ta' Triq Ġaffa (Yafo) fil-Belt il-Ġdida u tal-ħitan tal-Belt il-Qadima (Bieb il-Ġdid u Bieb Ġaffa). Kien hemm ukoll konsolat, sptar u ospizju għall-pellegrini f'din iż-żona.

Diversi monaċi Russi, irġiel u nisa, għandhom monasteri, fosthom dak fuq l-Għolja taż-Żebbuġ f'Ġerusalemm, f'Għajn Karem, Ġaffa, Karmelu (Haifa), Tiberija u Ħebron. Is-Sinodu tal-Isqfijiet Russi Ortodossi barra mir-Russja, li ġie mwaqqaf fl-1920 b'sentimenti kbar anti-Komunisti, u li llum għandu xi nofs miljun tal-fidili (magħrufin bħala

Russi bojod) imexxi binja f'Ġerusalemm, qrib ħafna tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, magħrufa bħala Saint Alexander Nievsky. L-istess istituzzjoni għandha l-monasteru u knisja stupenda ta' Santa Marija Maddalena, bil-koppli mdehbin tagħha, ftit passi fuq il-Ġetsemani, fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, kif ukoll dak tal-Axxensjoni fuq il-quċċata tal-Għolja, bil-kampnar għoli tiegħu li jimmarka l-ogħla punt ta' Ġerusalemm u hu viżibbli saħansitra mill-Ġordanja. Il-monasteru ta' San Karitone, fil-Wadi Farah fid-deżert ta' Ġuda, hu wkoll proprjetà tal-Knisja Russa Ortodossa. Il-monasteru Gorney fuq Għajn Karem għandu knisja majestuża b'koppli tad-deheb, li saru b'fondi mogħtija minn Israel b'inizjattiva tal-ex Prim Ministru Ari'el Sharon bi skop ta' ħbiberija politika mal-President Vladimir Putin tar-Russja.

Illum il-ġurnata l-preżenza Russa fl-Art Imqaddsa żdiedet u hu ikkalkolat li mal-40 elf Russu mill-ex Unjoni Sovjetika u pajjiżi viċini jgħixu f'Israel. Għalkemm ħafna minnhom huma ateji, ċertament numru kbir huma Russi Ortodossi, li huma dejjem aktar evidenti fin-numru ta' Kristjani Russi li jiġu jitolbu fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Il-preżenza tal-membri tal-kleru u monaċi hi ta' madwar 150. L-awtorità reliġjuża hi eżerċitata minn żewġ arċimandriti jew igumeni (kapijiet ta' monasteri), għax il-Knisja Russa Ortodossa fl-Art Imqaddsa hi maqsuma bejn dik marbuta mal-Patrijarkat Russu ta' Moska (Knisja ħamra) u dik marbuta mal-Knisja Russa fl-eżilju (Knisja bajda). Fit-18 ta' Mejju 2007 saret l-unjoni bejn dawn iż-żewġ sezzjonijiet, imma l-Knisja Russa li qabel kienet fl-eżilju għadha żżomm l-awtorità amministrattiva tagħha.

Il-Knisja Rumena Ortodossa

Skont tradizzjoni antika Kristjana Rumena, jingħad li din il-Knisja tmur lura għal żminijiet appostoliċi, bil-

Katidral tat-Trinità fir-Russian Compound Ġerusalemm

predikazzjoni ta' San Pawl lill-poplu tat-Traċja (cf. Atti 15,19). Il-Knisja Ortodossa tar-Rumanija tmur lura għall-ewwel sekli tal-Kristjaneżimu, u hi frott ta' ħidma ta' evanġelizzazzjoni kemm ta' missjunarji Biżantini kif ukoll ta' oħrajn Latini.

Fl-1859 l-għaqda politika tal-prinċpijiet Rumeni tal-Moldova u Wallachia ffurmat ir-Rumanija moderna. Fl-1872 il-Knejjes Ortodossi ta' dawn il-prinċipalitajiet, jiġifieri l-Knisja Metropolitana tal-Ungerija-Wallachia u dik tal-Moldova, ingħaqdu biex jiffurmaw il-Knisja Rumena Ortodossa, li hi t-tieni l-akbar Knisja Ortodossa wara dik Russa. B'hekk twieldet il-Knisja awtoċefala Rumena Ortodossa, li fl-1925 ġiet irrikonoxxuta bħala Patrijarkat mill-Patrijarka ta' Kostantinopli.

Il-preżenza tal-Knisja Rumena Ortodossa f'Ġerusalemm tmur lura għall-1946, bil-kostituzzjoni ta' "Rappreżentanza tal-Patrijarkat Rumen Ortodoss maġenb il-Postijiet Qaddisa". Fl-1975 ġiet mibnija l-knisja ta' San Ġorġ f'Ġerusalemm il-ġdida. Hi amministrata minn arċimandrita u tiġbor madwar 400 fidil. Ta' min jgħid, iżda, li kienu bosta l-immigrati Rumeni li daħlu Israel bi skopijiet ta' xogħol fis-snin li għaddew, u li għalhekk x'aktarx li bosta minnhom huma Kristjani u forsi wkoll prattikanti.

Russi u Ukrajni Ortodossi fl-Art Imqaddsa

Fenomenu reċenti f'Israel, l-aktar matul l-1989-1993, kien dak ta' immigrazzjoni massiċċa ta' persuni ġejjin mir-Russja u l-Ukrajna li jgħidu li huma dixxendenti ta' Lhud. Din l-*'aliah*, jew telgħa lejn *Eretz Israel* (Art ta' Israel) ġiet inkuraġġita mill-politika ta' gvernijiet Israeljani biex tiżdied il-popolazzjoni Israeljana, u hu stmat li daħlu mal-miljun Russu u Ukrajin. Għalkemm huma uffiċjalment meqjusin li huma Lhud u ta' dixxendenza Lhudija, fil-fatt bosta minnhom huma fil-prattika Kristjani, anke jekk forsi mhux dejjem prattikanti minħabba l-fatt li kienu ġejjin minn pajjiżi ex-Komunisti. Lanqas jaqblilhom jistqarru fil-beraħ li huma Kristjani, biex b'hekk huma jistgħu jiġu integrati fis-soċjetà Lhudija u jsibu xogħol f'Israel. B'hekk hemm min jgħid li f'Israel hemm eluf ta' "kripto-Kristjani" (Kristjani li huma moħbijin). Ħafna minnhom huma Russi jew Ukrajni. L-istimi jvarjaw. Il-Patrijarkat Grieg Ortodoss jgħid li huma mal-450 elf, imma forsi din hi ċifra esaġerata, filwaqt li istituzzjonijiet Israeljani jikkalkulaw li huma mal-250 elf. Dawn il-Kristjani jinsabu f'sitwazzjoni ambigwa. Mill-banda l-waħda jridu jintegraw ruħhom f'Israel biex ikunu ċittadini bid-drittijiet kollha, u dan jinkludi sforzi biex huma jerġgħu "jiskopru" l-oriġini tagħhom reliġjużi bħala Lhud, u ssir pressjoni fuqhom mill-awtoritajiet reliġjużi Lhud għal dan l-iskop. Mill-banda l-oħra huma trabbew f'familji ta' tradizzjoni Kristjana, u anke jekk xi darba kienu Lhud kienu tilfu l-identità Lhudija reliġjuża tagħhom, imma jibżgħu joħorġu fil-beraħ minħabba li f'Israel il-prożelitiżmu favur reliġjonijiet barra dik Lhudija hu pprojbit. B'hekk jeħtieġu kura pastorali intensa, li mhux dejjem isibu fil-Knejjes Ortodossi jew ukoll fil-Knisja Kattolika, li jridu jkunu prudenti fil-ħidma tagħhom ta' evanġelizzazzjoni. Huma realtà ġdida fit-tessut soċjali Israeljan, imma hawnhekk inqisuhom bħala parti mit-tradizzjoni veneranda tal-Knejjes Kristjani Ortodossi preżenti fl-Art Imqaddsa.